

OVER TAAL

- 87** Interview
Guy Janssens over de geschiedenis van het onderwijs van het Nederlands in Wallonië - Natalie Hulsen
- 90** Taalwerk
Is taalverlies het spiegelbeeld van taalverwerving? - Merel Keijzer
- 93** Taalkronkels
VOORT Prioriteit teletekst op vorm? - Albert Oosterhof
- 94** Idioom & Co
Ragfijne en keileuke idiomen - Filip Devos
- 96** Broodje taal
Stageverslagen in fluorescerend geel en felblauw - Linde Van de Walle
- 98** Interview
Bernadette Timmermans: klink klaar! - Evelien Van Renterghem
- 101** Taalwerk
Een n'etje meer of minder? Verleden en toekomst van de tussen-n (2) - Dirk Caluwé
- 104** Dossier
Hoe krijg je ze mee? Creatieve interne communicatie bij de VDAB - Agnes Hendrickx
- 107** Te boek
Elf talen in één woordenboek - Natalie Hulsen
Nieuwe aanpak in overheidscommunicatie - Marianne Boone
Scheldwoordenboek - Filip Devos
- 111** Column
Een woord om te kokhalzen - Hugo Brouckaert
- 112** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

Guy Janssens over de geschiedenis van het onderwijs van het Nederlands in Wallonië

NATALIE HULSEN

Guy Janssens is sinds 1993 professor Nederlandse taalkunde aan de Universiteit van Luik. Vooral de geschiedenis van het Nederlands en de hedendaagse geografische en sociale variatie behoren tot zijn vakgebied. De laatste jaren verdiept hij zich in de geschiedenis van het onderwijs van het Nederlands in Wallonië. Een boeiende en rijke geschiedenis, waarin één man centraal staat: Willem I. Hij voerde het Nederlands systematisch in op talrijke scholen in Wallonië. Samen met twee collega-neerlandici schreef Guy Janssens er een lijvig boek over, dat in het najaar verschijnt: Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder koning Willem I (1814-1830). Over Taal had een gesprek met hem over dat boek en over het onderwijs in Wallonië.

Wie was Willem I en wat heeft hij precies betekend voor het Nederlands in Wallonië?

Dankzij hem is het Nederlands hier op een georganiseerde manier in het onderwijs ingevoerd, zowel op lagere scholen als op middelbare scholen en op de Luikse universiteit. Hij had daar natuurlijk zijn bedoelingen mee. Hij wilde dat iedereen in zijn rijk één en dezelfde taal zou gebruiken, om zo een hechte natie te creëren. Hij is erin geslaagd om het Nederlands in te voeren als leervak, en op sommige scholen ook als onderwijstaal. Zo waren er in zijn tijd in grote steden zoals Namen,

Luik en Mons al lagere scholen waar volledig in het Nederlands werd onderwezen. In de Waalse athenea en colleges stonden de vakken Nederlands en Frans toen op dezelfde hoogte.

Toch zag slechts een kleine minderheid van de Waalse bevolking het belang van het Nederlands als nationale taal in. Het Frans had zeker toen een veel groter prestige dan het nu nog heeft. Bovendien had Willems regering er weinig aan gedaan om het Nederlands voor het voetlicht te brengen, om bijvoorbeeld te laten zien dat het ook een rijke literatuur en een lange geschiedenis heeft.

Ondanks dat feit hebben de leraren in die tijd toch heel veel voor het Nederlands gedaan. Zo waren ze erg inventief op didactisch gebied, en zochten ze naar verschillende onderwijsmethoden, die ze dan uittestten. Die periode was voor het onderwijs van het Nederlands eigenlijk een soort van didactisch proeflaboratorium.

Er is geen enkel gebied in de wereld waar zoveel Nederlands wordt geleerd als in Wallonië.

Hoe is het onderwijs van het Nederlands tegenwoordig in Wallonië georganiseerd?

Eigenlijk moet je zeggen: het onderwijs van het Nederlands van de Franstalige gemeenschap in Wallonië. Op de lagere school is Nederlands niet verplicht, maar er zijn heel veel scholen die het vanaf de vijfde of de zesde klas als vak aanbieden, omdat ze weten dat de ouders ernaar vragen. Op de middelbare school is de algemene regel als volgt: de leerling is verplicht om in de eerste twee jaar één vreemde taal te kiezen. Daarin zal hij zes jaar lang gedurende vier uur per week onderricht hebben. In het derde jaar kan hij een tweede vreemde taal kiezen, ook voor vier uur per week. In het vijfde jaar kan hij eventueel een derde vreemde taal kiezen. In het officieel secundair onderwijs kiezen de leerlingen het Engels of het Nederlands als eerste vreemde taal. De laatste jaren valt de keuze steeds meer op het Nederlands.

Hoe verklaart u dat?

Walen zijn heel erg geïnteresseerd in wat er in Vlaanderen gebeurt. Ze beseffen heel goed dat het daar economisch veel beter gaat en dat ze met dat Nederlands in België op professioneel vlak veel meer mogelijkheden hebben. Hun motivatie om de taal te leren is dus economisch en instrumenteel geïnspireerd en niet cultureel. Ze

leren geen Nederlands omdat ze het een mooie of een rijke taal vinden, omdat ze graag liedjes in het Nederlands horen of zo.

Wij merken wel dat sommige studenten in de loop van hun studie Germaanse talen cultureel gemotiveerd raken, omdat ze allerlei dingen uit de Nederlandstalige culturele wereld ontdekken. Het is dus niet onmogelijk voor Franstaligen om cultureel voor het Nederlands gemotiveerd te raken. Je moet ze alleen laten zien wat die Nederlandstalige cultuur te bieden heeft.

Maar wat nog belangrijker is op het vlak van het onderwijs in de Franstalige gemeenschap is de invoering van het immersieonderwijs een tiental jaren geleden.

Immersieonderwijs?

Kleuterscholen kunnen steun van de overheid krijgen als ze immersieklassen in vreemde talen organiseren. Kleuters tussen 5 en 6 jaar krijgen er les in het Nederlands (of Engels), en hebben veel activiteiten in de vreemde taal. Dat immersieprogramma wordt dan voortgezet op de lagere school en nu ook op de middelbare school. De regering van de Franstalige gemeenschap is daar terecht heel trots op, maar die onderwijsvorm bestond tweehonderd jaar geleden, ten tijde van Willem I, al, maar dat weet niemand meer.

In dat immersiesysteem zijn er scholen die bijna alle lessen in de vreemde taal aanbieden – maar dat gebeurt steeds minder – en scholen die een geringer gedeelte van de lessen in de vreemde taal geven. Naarmate ze vorderen, wordt het aantal lessen in de vreemde taal kleiner en het aandeel in de moedertaal groter. Men heeft namelijk gemerkt dat kinderen die bijvoorbeeld een aantal jaren in die vreemde taal les hadden gekregen toch minder goed hun moedertaal beheersten. Dit succesvolle systeem wordt nu voortgezet in het middelbaar onderwijs. Daar beperkt het aandeel in de vreemde taal zich meestal tot 3 à 4 lessen, bijvoorbeeld aardrijkskunde of geschiedenis in de vreemde taal.

Ik heb ooit immersielessen bijgewoond in een kleuterklas, en als je die kinderen hoort spreken, dan merk je dat hun beheersing van het Nederlands perfect is. Maar daarna krijgen ze ook lessen in het

Frans, en verzwakt de kwaliteit van het Nederlands toch een beetje. Toch is hun beheersing van het Nederlands veel beter dan van kinderen die vroeger gewoon via een klassieke les Nederlands leerden. Ik ben dus heel benieuwd naar hoe de eerstejaars die uit dat immersiesysteem komen het aan onze universiteit zullen doen.

Wat vindt u van de veelgehoorde stelling dat Walen het Nederlands niet goed beheersen of toch geen moeite doen om Nederlands te leren?

Tot vijftien jaar geleden klopte dat cliché in die zin dat de Walen er toen zo van overtuigd waren dat je met het Frans overal terechtkon, omdat de wereld in de belangrijke domeinen toch nog steeds in het Frans functioneerde. Ze leerden een vreemde taal omdat het op school verplicht was, maar ze waren niet gemotiveerd. Ondertussen is de wereld heel erg veranderd, en Franstaligen in Wallonië merken heel duidelijk dat ze met Frans alleen niet vergeraken en dat je ook als Franstalige vreemde talen moet leren. De Walen zijn ervan overtuigd dat ze vreemde talen moeten leren, en daarbij is het Nederlands aan het Engels gewaagd.

Verder zijn er in de wereld 44 landen waar Nederlands wordt geleerd – buiten Nederland en Vlaanderen – en ik reken Wallonië tot 1 van die 44. Er is geen enkel gebied in de wereld waar zoveel Nederlands wordt geleerd als in Wallonië, en dat is al heel lang zo. Hier heb je Nederlands op de lagere school, op de middelbare school, op alle universiteiten, en op veel hogescholen. Er zijn bovendien heel veel avondlessen of privélessen Nederlands.

Daarom vind ik het een beetje oneerlijk dat iemand als voormalig minister-president Leterme zegt dat Franstaligen of Walen ‘intellectueel niet in staat zijn om Nederlands te leren’ (*uitspraak in de Franse krant Libération in augustus 2006*). Ten eerste is dat onjuist, en ten tweede vind ik het onfatsoenlijk dat je zo’n onjuiste uitspraak doet en tegelijkertijd als regering vrijwel niets onderneemt om het Nederlands in Wallonië op een sympathieke manier te promoten. Als je vindt dat iemand iets niet kan of wil, moet je hem helpen of proberen te overtuigen. Nu hoeft je de Walen er niet

meer van te overtuigen dat ze Nederlands moeten leren, maar je moet wel duidelijk maken dat het Nederlands ook cultureel interessant is. Dat kan bijvoorbeeld door verenigingen te subsidiëren die Vlaamse auteurs laten voorlezen uit hun werk, eventueel met een vertaling.

Walen zijn ontzettend benieuwd naar wat er in Vlaanderen gebeurt.

Welke norm hanteert u in uw colleges? Het Nederlands uit Nederland of uit Vlaanderen?

Ik breng mijn studenten in contact met de twee normen, en ik wijs hen op de verschillen. Wat ik natuurlijk niet accepteer is Verkavelingsvlaams, maar wel het Vlaamse Standaardnederlands. Ze moeten wel weten wat typisch Hollandse of Vlaamse taalverschijnselen zijn. Ze leren bijvoorbeeld dat de doorbreking van de werkwordelijke eindgroep in Nederland veel minder voorkomt dan in Vlaanderen. Ik reken zo’n doorbreking niet als fout aan, zolang ze maar weten dat het typisch is voor Vlaanderen. Maar het taalgebruik moet niet dialectisch of regiolectisch worden.

Voor de studenten is het een probleem om te beseffen dat je een vreemde taal leert waarvoor twee normen bestaan. Ik raad hen aan als ze naar Vlaanderen gaan te formuleren zoals het in Vlaanderen gebeurt, en als ze naar Nederland gaan zoals het in Nederland gebeurt. Zo worden ze zo goed mogelijk geaccepteerd en bereiken ze het beste effect. Maar vaak hebben ze liever één duidelijke regel. Misschien moet je daar op de middelbare school aan toegeven, maar niet op de universiteit. Het is gewoon een realiteit dat er twee soorten Nederlands zijn, die voor 95 procent hetzelfde zijn, maar toch een aantal opvallende verschillen vertonen, en die op die twee gebieden zelfstandig functioneren en gewaardeerd worden. Als vreemdetaalleerder moet je dat weten, er respect voor hebben en er gebruik van maken.

Is taalverlies het spiegelbeeld van taalverwerving?

MEREL KEIJZER

In deze bijdrage wordt verslag gedaan van een promotieonderzoek naar het moedertaalverlies van Nederlandse emigranten in het Engelstalige gedeelte van Canada. In het bijzonder is gekeken of deze mensen hun taal verliezen in omgekeerde

volgorde als waarin kinderen taal verwerven, een idee dat ook wel de regressiehypothese wordt genoemd. De uitkomsten van dit onderzoek tonen aan dat regressie wel voorkomt, maar dan vooral bij woordverbuiging en niet zozeer bij woordvolgorde in de zin.

Taalverlies bij emigranten en de regressiehypothese

Een vraag die veel taalkundigen, maar ook mensen buiten het veld, bezighoudt is of het mogelijk is je moedertaal te verliezen. Er zijn gevallen bekend waar dat wel het geval lijkt te zijn, bijvoorbeeld bij afasiepatiënten. Door een hersenbloeding kan het zijn dat onderdelen van taal niet meer toegankelijk zijn en dat er problemen ontstaan met het produceren of begrijpen van taaluitingen. De vraag wordt veel moeilijker te beantwoorden in het geval van gezonde taalgebruikers die door een lang verblijf in een ander taalgebied hun moedertaal niet meer dagelijks gebruiken, bijvoorbeeld emigranten.

Anekdoten van emigranten die niet meer op woorden kunnen komen of die twee taalsystemen soms door el-

kaar heen gebruiken wat betreft woordvolgordes zijn bekend. Ook op wetenschappelijk gebied heeft onderzoek naar taalverlies bij emigranten, ook wel niet-pathologisch taalverlies genoemd, sinds de tachtiger jaren een plaats veroverd. De huidige stand van zaken is echter dat er nog altijd meer vragen zijn dan antwoorden.

Een terugkerende vraag is *hoe* taal verloren gaat. Welke talige kenmerken verdwijnen het eerst en welke fenomenen lijken goed bestand tegen niet-pathologisch taalverlies? Een belangrijke hypothese hierover is de *regression hypothesis*. Dit idee wordt veelal toebedacht aan de taalkundige Roman Jakobson (1941), die veronderstelde dat taalverlies het spiegelbeeld is van taalverwerving. Daarmee voorspelde hij dat die talige kenmerken die relatief vroeg verworven worden door kinderen, ook robuust zullen zijn in taalverlies. Daar staat tegenover dat taalfenomenen waar kinderen lang over doen in hun taalontwikkeling ook snel weer verloren zullen gaan bij taalverlies.

Het idee van regressie is reeds eerder op kleine schaal bij taalverlies van emigranten getest, maar dergelijk onderzoek heeft nooit onomstotelijk de validiteit van de regressiehypothese vast kunnen stellen. Een belangrijke reden hiervoor is dat de weinige studies die er gedaan zijn allemaal een andere onderzoeksopzet hanteren, met het gevolg dat de resultaten moeilijk te vergelijken zijn. Ten tweede baseren de meeste studies hun gegevens over kindertaalverwerving op de bestaande literatuur en die stopt meestal bij een jaar of 4 of 5. Of emigranten zover terugvallen wat hun taalvaardigheid betreft, is de vraag.

Het onderzoek waarvan in dit artikel verslag wordt gedaan is uitgevoerd in het kader van promotieonderzoek aan de Vrije Universiteit Amsterdam (zie Keijzer 2007). De onderzoeksvraag sluit aan bij eerder onderzoek naar de regressiehypothese en richt zich op het vinden van overeenkomsten tussen taalverlies bij emigranten en kindertaalverwerving.

Onderzoeksopzet

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden is gekeken naar drie groepen taalgebruikers: 45 Nederlandse emigranten (eerste generatie) in het Engelstalige Ontario in Canada, 45 proefpersonen binnen Nederland die dienden als controlegroep en, ten slotte, 35 Nederlandstalige scholieren van 13 en 14 jaar oud. Die laatste groep is toegevoegd omdat niet-pathologisch taalverlies veelal subtiel is en eerdere studies met jongere kinderen geen overeenkomsten tussen verlies en verwerving hebben laten zien. Kinderen van 13 en 14 jaar zullen hun moedertaal voor het overgrote deel verworven hebben, maar misschien produceren zij nog subtiele afwijkingen in vergelijking met volwassen taalgebruikers.

De drie groepen zijn vooral vergeleken wat betreft hun woordvervoeging en -vorming (morfologie), zoals meervoudsvorming, verkleinwoorden of het vormen van de verleden tijd, en op hun gebruik van woordvolgordes (syntaxis) in het Nederlands. Onder dit laatste valt bijvoorbeeld het verschil in werkwoordsplaatsing in hoofd- en bijzinnen (*hij lacht altijd* versus *omdat hij altijd lacht*). Er is gekozen voor de taaldomeinen morfologie en syntaxis, omdat deze een geleidelijk, stapsgewijs proces van verwerving laten zien, dat afgezet kan worden tegen taalverlies.

Om het gebruik van morfologie en syntaxis goed te kunnen meten is gebruik gemaakt van gecontroleerde taaltaken. Voor woordverbuiging en woordvorming werd proefpersonen gevraagd om niet-bestaande woorden te vormen. Zo werd hun bijvoorbeeld gevraagd om de verleden tijd van het nonsenswoord *vrukken* te maken. Op die manier werden proefpersonen gedwongen een productieve regel toe te passen. Op basis van de stam *vruk* zou hier *vrukten* gevormd moeten worden (voor een uitgebreide beschrijving van dit

soort regels zie Keijzer 2007: blz.84-87). Om syntactische kennis te meten werden mensen geconfronteerd met een aantal zinnen waarvan zij de grammaticaliteit moesten bepalen: hun werd gevraagd of een bepaalde zin naar hun mening al of niet grammaticaal was of dat ze het niet wisten. Behalve deze expliciete taaltaken werden ook vrij gesproken data van alle proefpersonen verzameld door mensen een stukje film na te laten vertellen.

De bevindingen

De uitkomsten van het onderzoek lieten veelal een overeenkomst zien tussen de mensen in Canada en de scholieren in Nederland. De proefpersonen in deze twee groepen waken af van wat de controlegroep in Nederland deed. Maar dat niet alleen: zij produceerden ook dezelfde soort afwijkende vormen.

Zo zijn er in het Nederlands vijf manieren om een verkleinwoord te vormen: door middel van *-tje* (tafel-tje), *-je* (hark-je), *-etje* (torretje), *-pje* (boom-pje) of *-kje* (koninkje). Welke van de vijf uitgangen geselecteerd moet worden hangt af van de vorm van het woord, maar de meest voorkomende manier om het verkleinwoord te vormen is door middel van *-tje*. Het was dan ook deze uitgang die zowel de emigranten als de scholieren het meest gebruikten, ook in contexten waar eigenlijk één van de andere vier uitgangen ingevuld had moeten worden. Zo dachten de Nederlands-Canadezen en de kinderen dat *cyclaam-tje* het juiste verkleinwoord was van *cyclaam* (standaard *cyclaam-pje*). Het toepassen van een veel gebruikte regel in contexten waar de regel niet van toepassing is, wordt ook wel overgeneralisatie genoemd.

Ook kwamen veel afwijkende vormen voor bij verleden tijden. Grofweg zijn er drie manieren om de Nederlandse verleden tijd te vormen: door middel van *-de(n)*, *-te(n)* of, in het geval van onregelmatige vormen, door een klinkerverandering, bijvoorbeeld in *loop* - *liep*. Regelmatige verleden tijden komen meer voor dan onregelmatige vormen en, net als bij verkleinwoorden, werd overgeneralisatie hier ook waargenomen in de taaldata van zowel de emigranten als de scholieren. Vormen als *help-ten* voor *hielpen* kwamen veel voor. Andersom was het ook zo dat regelmatige vor-

men soms onregelmatig vervoegd werden: *vrok* of *vruk* als verleden tijd van de stam *vruk*, wat *vrukte* had moeten zijn.

Dit soort overeenkomsten tussen de emigranten en scholieren kwam vooral voor bij woordvorming (morfologie). Wat betreft woordvolgorde (syntaxis) waren er veel minder overeenkomsten tussen de twee groepen. Hier leken de kinderen veel meer op de controlegroep, omdat ze bijna geen afwijkende woordvolgordes produceerden. De emigrantengroep, aan de andere kant, deed dat wel. Vooral in hun spontaan taalgebruik (de film-naverteltoon) kwamen woordvolgordes zoals die in (1) en (2) veelvuldig voor.

- (1) *dan zij kookt een maaltijd*
- (2) *toen zei die man dat hij had geen geld*

In (1), een hoofdzin, hoort het werkwoord op de tweede plaats in de zin te staan: *dan kookt zij een maaltijd*. In (2), anderzijds, zou het werkwoord helemaal achter in de zin moeten staan: *toen zei die man dat hij geen geld had*. Overigens zijn woordvolgordes zoals in (1) en (2) wel toegestaan in het Engels: *then she cooks a meal* en *then that man said that he had no money* zijn grammaticale zinnen. De uitkomsten op dit onderdeel zouden daarom goed verklaard kunnen worden door tweede-taalinvloed, maar niet door regressie.

Kort gezegd is het dus zo dat regressie wel voor lijkt te komen, maar dan vooral bij morfologie en niet zozeer bij syntaxis. Woordvolgorde lijkt veel meer bepaald te worden door tweede-taalinvloed.

Conclusie

De uitkomsten van dit onderzoek brengen een aantal interessante zaken aan het licht. Voor de wetenschap is de belangrijkste bevinding dat niet-pathologisch taalverlies subtieler is dan soms wordt aangenomen. Vanuit dat oogpunt is het niet zo raar dat studies die taalontwikkeling bij jonge kinderen hebben vergeleken met taalverlies bij emigranten niet veel overeenkomsten konden aantonen. Als er regressie optreedt, blijkt dit veel meer te lijken op wat scholieren aan het begin van de puberteit doen: de meeste aspecten van de moedertaal functioneren prima, maar enkele subtiele dingen laten problemen zien. Gerelateerd hieraan is dat taalverwerving zichtbaar vaak nog niet helemaal afgerond is bij kinderen van 13

of 14 jaar. Dit is iets waar de verwervingsliteratuur vrijwel niet op ingaat, maar het is wel een interessant onderzoeksgebied voor toekomstig onderzoek.

Het soort onderzoek naar onstabiele taalsystemen zoals hier beschreven is van groot wetenschappelijk en sociaal belang. Het is pas mogelijk inzicht te verwerven in hoe een taalsysteem functioneert als er iets mis gaat. Het geeft ons een kijkje in het hoofd van mensen. Dit onderzoek heeft aangetoond dat morfologische kennis mogelijk gelaagd is in de hersenen en dat die kenmerken die het laatst verworven zijn, ook het eerst weer verloren gaan in taalverlies. Om het onderzoek naar de representatie van taal in de hersenen nog verder uit te diepen is het noodzakelijk dat er binnen de taalwetenschap steeds meer neurologisch onderzoek wordt gedaan, een tak die bekend staat als neurolinguïstiek. Door middel van medische apparatuur als fMRI-scans kan gekeken worden of taalsystemen echt permanent weggevaagd kunnen worden of dat de delen van het brein waar taal opgeslagen ligt nog wel degelijk geactiveerd worden bij het horen van de moedertaal. Alleen dan komen we een beetje dichterbij de buurt van het oplossen van de puzzel die taal heet.

Literatuur

- Jakobson, R. (1941), *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*. Uppsala: Almqvist.
- Keijzer, M. C. J. (2007), *Last in First out? An investigation of the regression hypothesis in Dutch emigrants in Anglophone Canada*. Utrecht: LOT publications.

Merel Keijzer werkt als docent/onderzoeker bij de afdeling Engels van het Instituut voor Techniek en Communicatie van de Technische Universiteit Delft.

e-mail: m.c.j.keijzer@tudelft.nl

Taalkronkels

VOORT Prioriteit teletekst op vorm?

ALBERT OOSTERHOF

concessies gedaan worden aan de kwaliteit van het taalgebruik, zoals in volgend voorbeeld:

- *België moet aan Bricbet 17 500 euro* (24 juli 2007)

Volgens VRTtaal.net (Taalmail 70, februari 2002) is dit gebruik van *moeten* een gallicisme.

Om de taalkundige aspecten van teksten die worden aangeboden op de teletekstpagina's van verschillende zenders te kunnen onderzoeken, heb ik een klein corpus van teletekstberichten aangelegd. Dit corpus maakt duidelijk dat de redacteurs van VRT-teletekst het zichzelf nog eens extra moeilijk maken. Ze blijken namelijk een ijzeren discipline aan de dag te leggen om koppen te bedenken die uit precies, maar dan ook precies 35 tekens bestaan. De hierboven weergegeven kop is daarvan een illustratie. Hier is nog een voorbeeld:

- *Irak krijgt het bezoek van Rumsfeld* (10 december 2006)

De normale Nederlandse uitdrukking is *bezoek krijgen van*, zonder het lidwoord *het*. Dat zou echter een zin opleveren van slechts 31 tekens. En dat zou natuurlijk zonde zijn. Gelukkig kan men door een extra lidwoord te gebruiken aan het streven naar exact 35 tekens (inclusief spaties) voldoen. Het gevolg is wel dat de zin onbedoelde connotaties krijgt.

Om het gewenste resultaat te bereiken, mag de dienstdoende redacteur blijkbaar binnen bepaalde spelregels een aantal ingrepen toepassen, zoals een spatie voor het vraagteken:

- *Rasmussen: 'Waarom weer gestraft?'* (26 juli 2007)

De redacteurs maken handig gebruik van in hoofdletters weergegeven woorden, die aan de eigenlijke mededeling voor-

afgaan en iets zeggen over het onderwerp of het soort bericht:

VOORT Balkan kreunt onder hittegolf (24 juli 2007)

AUTO Weinig meer geweten over Vorst (8 december 2006)

REGIO A'pen weert wagen uit centrum (6 augustus 2007)

Het is mij niet duidelijk wat het woord *voort* staat te doen in de mededeling over de hittegolf in de Balkan. Een woord als *verder* zou hier logischer zijn, zoals in *VERDER: Hittegolf in de Balkan*. Misschien is er hier sprake van een typefout, maar los daarvan is het duidelijk dat men onnodig moeilijk doet. Het bericht over Vorst gaat over banenverlies en herstructurering in een fabriek in Vorst en niet zozeer over auto's. Een meer voor de hand liggende kop is: *Nog geen nieuws over fabriek Vorst*. Het derde bericht gaat over een autovrije zondag in de stad Antwerpen. Een logische formulering zou zijn: *Centrum A'pen autovrij*. Deze alternatieven zijn echter in strijd met de regel dat een item in exact 35 tekens dient te worden weergegeven.

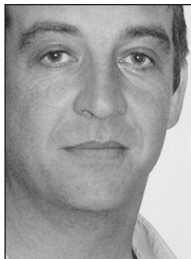
Dit verklaart ook dat het soms uren duurt totdat nieuws op de teletekstpagina's verschijnt: men moet natuurlijk eerst een manier zien te vinden om het bericht in op de kop af 35 tekens te wurmen.

De VRT-redacteurs hebben zich ontwikkeld tot ware meesters in het maken van zulke koppen. In elk van de koppen in mijn corpus is de boodschap in exact 35 tekens gevat. Dat veel van die koppen kromme, onduidelijke taal en vergezochte wendingen bevatten, neemt de redactie op de koop toe. Op het eerste gezicht is het een taalspelletje. Toch durf ik niet uit te sluiten dat het speelse er al lang af is en dat het een obsessie is geworden.

Idioom & Co

Ragfijne en keileuke idiomemen

FILIP DEVOS

Idiomatiek is een kwestie van verbindbaarheid van woorden tot grotere gehelen, maar die gehelen hoeven niet altijd woordgroepen te vormen. Ook op woordniveau vinden we in taal ontzettend veel verbindingen die idiomatisch zijn. In

deze bijdrage bekijken we adjectivische samenstellingen waarin het eerste lid een versterkende betekenis heeft: de in het tweede lid genoemde hoedanigheid is met andere woorden in grote mate aanwezig. Iemand die hypergevoelig is, is 'zeer gevoelig', iemand die beresterk is, is 'zeer sterk'.

Adjectieven kunnen op velerlei wijzen 'versterkt' worden: door een adjectief of bijwoord als voorbepaling te gebruiken (vb. dat is *verschrikkelijk/enorm* duur, 'zeer duur'), door een voegwoordconstructie (vb. hij is *zo sterk als een boom*, 'zeer sterk') of door een graadaanduidende bijzin (vb. die kist is *zo zwaar dat je ze niet op kunt tillen*). Op woordniveau vinden we dan weer allerlei types van afleidingen en samenstellingen. We beperken ons in wat volgt tot die laatste constructies.

Aartslui en megahip

Afleidingen zijn nieuwe vormingen door middel van voor- en/of achtervoegsels. Het Nederlands kent allerlei inheemse (*aarts-*, *oer-*, *opper-*) en uitheemse voor-

voegsels (*hyper-*, *mega-*, *super-*, *ultra-*) die de grondbetekenis van het adjectief kunnen versterken:

aartsconservatief, aarts corrupt, aartsdom, aartsgemeen, aartsgevoelig, aarts gierig, aartslelijk, aartslui, aartsnieuwsgierig, aartsstom
oerdegelijk, oerdom, oerdonker, oergezellig, oergezond, oerkomisch, oerlelijk, oeroud, oersaai, oersterk, oervervelend
opperbest, oppermachtig

hyperactief, hypercorrect, hypergevoelig, hyperkort, hyperkritisch, hypermodern, hypernerveus, hyper-slank, hypersnel
megadom, megadruk, megaduur, megageil, megagroot, megahard, megahip, megahoog, megaleuk, megalief, megamooi, megaveel
superabsorberend, superchic, superfijn, supergevoelig, superheet, superlang, superlicht, supermodern, supersnel, supersterk
ultrabijziend, ultrageheim, ultrakort, ultralicht, ultralinks, ultramodern, ultrarechts, ultrazacht

Over welke beperkingen deze nieuwvormingen kennen, is weinig bekend. *Aarts-* lijkt zich bijvoorbeeld vooral te hechten aan adjectieven die een of ander als negatief aanvoeld kenmerk aanduiden, zoals *aartsdom*, *aartslelijk*, *aartslui*. En *mega-* vinden we vooral in jeugdtaal (cf. niet in *Van Dale* geattesteerde (megahippe) woorden als *megacool*, *megadik*, *megagaaf*, *megastom* of *megazacht*). Net als *super* komt *mega* trouwens ook als afzonderlijk woord voor (vb. *Ik vind dat mega; dat is super*).

Peperduur en keigaaf

Naast afleidingen beschikt het Nederlands over een heel gamma van adjectivische samenstellingen van het type *peperduur* ('zeer duur') of *keigaaf* ('zeer gaaf'). Wat de vorm betreft, kan het linkerlid in die samenstellingen allerlei gedaantes aannemen:

- (1) een zelfstandig naamwoord: *beresterk, bloednerveus, boterzacht, broodnuchter, doodziek, oliedom, peperduur, stokdoof, straatarm*
- (2) een adjectief: *diepongelukkig, dolkomisch, stomdronken*
- (3) een werkwoordstam: *druipnat, fonkelnieuw, kakelvers, kotsbeu, piepjong, smoorheet*
- (4) een voorzetsel: *doornat, inkoud, overgelukkig*
- (5) een bijwoord: *aloud*
- (6) een tussenwerpsel: *foeilelijk*

Pseudosamenstellingen waarin het eerste lid niet als afzonderlijk woord voorkomt, zijn *allerliefst, morsdood* en *tjokvol* (een leenvertaling van het Eng. *chock-full*).

Bovengenoemde samenstellingen zijn duidelijk te omschrijven als samenstellingen met een versterkend eerste lid: ze passen alle in het stramen 'zeer + adjectief'.

Daarnaast kunnen vele van die adjectivische samenstellingen ook een vergelijkingsrelatie weergeven: *ijzersterk* is 'zo sterk als ijzer', *kurkdroog* 'zo droog als kurk' en *glashelder* 'zo helder als glas'.

Van keihard tot keichic

Een aantal van dergelijke adjectivische samenstellingen zijn reeksen gaan vormen. Dat betekent bijvoorbeeld dat naar analogie van *beresterk* ('zo sterk als een beer') ook vormingen zijn ontstaan als *beregoed, bere-interessant, berejammer, bereleuk* en *berezat* (beide laatste niet in *Van Dale*). Bij die analogievorming heeft de oorspronkelijke vergelijkingsrelatie plaatsgemaakt voor een zuiver versterkende relatie.

Dat laat zich ook mooi illustreren aan *keihard* en andere samenstellingen met *kei-*. De oorspronkelijke betekenis, 'zo hard als een kei', heeft geleidelijk aan de weg gebaad voor een zuiver intensifiërende betekenis. Samenstellingen op *kei-* hechten zich vooral, maar niet uitsluitend, aan adjectieven die 'positieve' kenmerken

noemen en we vinden ze vooral in jeugdtaal: *keichic, keidruk, keigaaf, keigoed, kei-interessant, keileuk, keilief, keimooi, keiprofessioneel, keitof*. Het eerste lid van het in oorsprong vergelijkende *keihard* is als het ware een eigen leven gaan leiden, en dit zowel semantisch als morfologisch. Het is namelijk opmerkelijk dat *kei* veeleer als een afzonderlijk woord aangevoeld wordt en niet zozeer als een voorvoegsel. Een kleine steekproef op internet leert dat de spelling *kei dom, kei lelijk* of *kei stom* opvallend frequenter voorkomt dan de spelling *keidom, keilelijk* of *keistom*, wat erop kan wijzen dat *kei* als een gewoon versterkend bijwoord, een afzonderlijk woord dus, geïnterpreteerd wordt.

Iets gelijkaardigs is gebeurd met *bloed-*, dat zijn oorspronkelijke betekenis had in *bloedrood* ('zo rood als bloed') en *bloedwarm* ('zo warm als bloed'), maar in samenstellingen als *bloedernstig, bloedgevaarlijk, bloedheet, bloedmoeilijk, bloedmooi, bloednerveus* en *bloedserius* gewoon 'in hoge mate' is gaan betekenen. In die zin zijn elementen als *bere-, kei-* of *bloed-* zelf een soort van voorvoegsel gaan worden. Allicht ligt analogievorming ook ten grondslag aan andere reeksen van adjectivische samenstellingen. Tot slot nog enkele voorbeelden:

zo A als N	◀	zeer A
<i>broodnodig</i>		<i>broodeerlijk, broodgoed, broodmager en broodnuchter</i>
<i>boterzacht</i> <i>botermals</i>		<i>botergeil</i>
<i>steenhard</i>		<i>steendood, steengoed, steenkoud, steenoud, steenrijk</i>
<i>stokstijf</i>		<i>stokblind, stokdood, stokdoof, stokoud, stokstil / stekeblind, stekezet / stikdonker, stikdood, stikheet, stikjaloers, stiknerveus, stiknijdig, stikvol</i>
<i>potdicht</i>		<i>potdonker, potdoof</i>
<i>knotsgek</i>		<i>knotsgezellig, knotsgoed</i>
zo A dat je/het Vt	◀	zeer A
<i>loeiheet</i> (cf. <i>loeien van de pijn</i>)		<i>loeihard, loeisterk, loeizwaar</i>
<i>smoorheet</i> (cf. <i>smoren = stikken</i>)		<i>smoordronken, smoorverliefd, smoorvol</i>

Filip Devos is docent Nederlands aan de Hogeschool Gent.

e-mail: Filip.Devos@Overtaal.be

Broodje taal

Stageverslagen in fluorescerend geel en felblauw

LINDE VAN DE WALLE

Stages zijn win-winsituaties: studenten én bedrijven doen er hun voordeel mee. Maar ook degenen die de stages opvolgen en de rapporten nalezen, varen er wel bij. Dat ondervond ook ik het afgelopen academiejaar, als stageverantwoordelijke van de studenten van de aanvullende opleiding *Taal en bedrijf* aan de K.U.Leuven. Een fitnessabonnement hoeft voor mij niet meer, want het zeulen met stageverslagen – en niet te vergeten, met de uit de kluiten gewassen bijlagen waarmee studenten hun verslagen aandikken – maakt iedere andere vorm van spiertraining volledig overbodig. Verslagen worden bovendien ingediend in mapjes van allerlei vormen, formaten en kleuren, van fluorescerend geel tot felblauw. Indien ik zou willen, zou ik rijk kunnen worden met een handeltje in tweedehandse mapjes. Bescheiden als ik ben, hou ik er echter niet van grof geld te verdienen ten koste van mijn studenten. Maar een beetje van hen profiteren kan wel, zo lijkt me. In wat volgt bied ik u daarom graag een overzichtje van de meest gemaakte fouten in stageverslagen.

Gezocht: stagiair(e) die kan spellen

Een helder en foutloos stageverslag opstellen is voor vele studenten geen sinecure. Dat merk je jammer genoeg vaak al aan de eerste zinnen van hun rapport. Bij een student die zijn verslag begint met *'Ik deed twee maand stage bij Sony...'*, ben ik meteen al op mijn hoede. Hij gebruikt het passe-partoutwoord *doen* en weet dus niet dat de vaste verbinding hier *stage lopen* is. Bovendien

vergeet hij de meervoudsuitgang *-en* die *maand* na hoofdtelwoorden, behalve na *een* en *anderhalf*, krijgt.

In de eerste alinea van een stageverslag staat steevast ook het woord *stagiair*. Meteen valt dan ook op hoeveel moeite studenten hebben om dat woord correct te spellen. Je komt het in verslagen in allerlei variaties tegen, gaande van *stagair*, *stagiari* en *stagear* tot *stageair* en *stagier*. Vaak houdt men zich ook niet aan één variant, maar duiken er verschillende spellingswijzen op in één verslag. (Wanneer je dan toch een woord verkeerd schrijft, doe je het beter consequent.) Helemaal problematisch wordt het wanneer men zich van geslacht vergist. Dit jaar verwees een student, volgens mij toch duidelijk een man, een heel verslag naar zichzelf met *stagiaire*. De student in kwestie overweegt bij mijn weten geen geslachtsoperatie en heeft ook geen stage gelopen verkleed als vrouw. Hij bedoelde wel degelijk de mannelijke vorm, maar schreef *stagiaire* waarschijnlijk met *-e* onder invloed van het Franse grondwoord *stagiaire*. Dat gebruikt men in het Frans om zowel aan mannelijke als aan vrouwelijke stagiairs te refereren.

Zonder streepjes, streepje voor

Chief executive officer, junior product manager, customer service agent: wanneer men tegenwoordig enige rol van betekenis in het bedrijfsleven speelt of denkt te spelen, hoort daar een functieomschrijving in het Engels bij. Ook de studenten *Taal en bedrijf* willen natuurlijk niet

achterblijven en strooien in hun verslagen maar wat graag met Engelse functiebenamingen; hoe langer de naam, hoe liever. Een Engelse titel mag misschien professioneel klinken, wanneer je de Engelse woorden verkeerd spelt, krijgt je imago in plaats van een opsteker een flinke deuk. Bovendien rijgen de studenten de verschillende delen van de functiebenamingen aan elkaar met zoveel mogelijk streepjes. Engelse functiebenamingen worden volgens het *Groene boekje* beschouwd als woordgroepen, en streepjes horen daar niet in thuis.

Het, hij of zij?

Spelfouten in verslagen kunnen meestal vermeden worden en verdienen weinig excuus. Voor sommige andere taalkwesties ga ik minder drastisch met mijn rode pen in de stageverslagen tekeer. Zo stel ik vaak vast dat studenten twijfelen over het woordgeslacht van bedrijfsnamen. Zeg je bijvoorbeeld: *Siemens versterkte zijn of haar positie als beursgenoteerd bedrijf?*

Volgens *Onze taal* zijn bedrijfsnamen over het algemeen *het*-woorden, waaraan dus met *het* en *zijn* gerefereerd wordt. Daarop zijn echter wel uitzonderingen. Dat blijkt onder andere in volgend voorbeeld: *Standaard Uitgeverij gaf haar personeel een flinke opslag*. Bedrijfsnamen kunnen ook mannelijk of vrouwelijk zijn als de naam een ‘zinvol grondwoord’ met een mannelijk of vrouwelijk woordgeslacht bevat, aldus *vrtaal.net*. In *Standaard Uitgeverij* is het grondwoord, *uitgeverij*, vrouwelijk, en zo ook de bedrijfsnaam.

Echt ingewikkeld wordt het wanneer dat ‘zinvolle grondwoord’ verscholen zit in een afkorting, zoals in *VRT* en *KLM* (met respectievelijk het mannelijke *omroep* en het vrouwelijke *maatschappij* als grondwoord). Om correct te kunnen verwijzen naar afgekorte bedrijfsnamen, komt het erop aan goed te weten waarvoor de afkorting van de bedrijfsnaam staat. En zelfs als je weet waarvoor de afkorting staat, kan de twijfel over de verwijswaarden blijven bestaan. Een student die stage loopt bij ABN AMRO, en weet

dat het hoofdwoord van die afkorting *bank* is, zal bij verwijzingen blijven twijfelen tussen *hij* of *zij* en *hem* of *haar* wanneer hij niet weet of *bank* mannelijk of vrouwelijk is. Van Dale brengt geen heil, want het woordenboek neemt bij *bank* geen geslacht (meer) op. We kunnen de student alleen maar adviseren: maak zelf een keuze en volg je taalgevoel, maar wees consequent.

Altijd welkom

Het academiejaar is voorbij, de stages zijn afgelopen en de punten toegekend. Of de studenten mijn taaladviezen blijvend in acht zullen nemen, daar heb ik alleen maar het raden naar. Ze zijn nu geen stagiairs meer, maar zetten hun eerste stappen in de bedrijfswereld als volwaardige werknemers. Enkel hun mapjes blijven over. Ik rangschik ze – consequent – ieder jaar naar vorm en kleur. Wanneer u geïnteresseerd bent in fuchsiaroze, kikkergroene of cyaanblauwe exemplaren, bent u altijd op mijn kantoor welkom.

Linde Van de Walle is als praktijkassistent verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde en taalbeheersing van de Katholieke Universiteit Leuven.

e-mail: Linde.VandeWalle@arts.kuleuven.be

Interview

Bernadette Timmermans: klink klaar!

EVELIEN VAN RENTERGHEM

Bernadette Timmermans is doctor in de medische wetenschappen en logopediste. Ze doceert stem- en spraakvaardigheid aan de Erasmus Hogeschool Brussel en is stemcoach bij de VRT. Vanuit haar werkervaring heeft ze in 2004 Klink klaar. Uitspraak- en intonatiegids voor het Nederlands geschreven, een praktisch boek voor microfoonmedewerkers en journalisten in spe. Het boek kende een onvoorzien succes. Er werden ondertussen al meer dan 8700 exemplaren verkocht en er is een nieuwe versie in de maak. De publicatie van die nieuwe versie is gepland voor september 2008.

Hoe bent u ertoe gekomen om een uitspraak- en intonatiegids voor het Nederlands te schrijven?

Het boek is ontstaan vanuit mijn praktijkervaring. Ik doceer stem- en spraakvaardigheid en merkte dat mijn studenten méér nodig hadden dan alleen mijn cursus. Als ze thuis oefenden, dan wisten ze niet meer of het goed was. Wat ze eigenlijk nodig hadden, waren referentiepunten, om te horen hoe het moest. Ik ben toen begonnen met het maken van geluidsbandjes, maar dat gaf veel ruis en het was niet professioneel genoeg. Bovendien moest ik elk jaar opnieuw bandjes maken. Tegelijkertijd bleek er ook op de VRT behoefte aan een degelijke gids, een houvast voor de microfoonmedewerkers. Er bestond gewoonweg niet zoiets als mijn boek. De grote troef is dat er een cd bij zit, waarmee

je kunt oefenen en waarop alle aspecten die belangrijk zijn in de media aan bod komen, dus niet alleen uitspraak, maar ook stemplaatsing en intonatie. Intonatie voor media is zeer specifiek en het was tot nu toe nog niet beschreven.

U bent uw boek momenteel aan het herschrijven. Waarom?

Het boek heeft een succes gekend dat ik echt niet verwacht had. Het was oorspronkelijk bedoeld voor mijn studenten en voor iedereen die in de media of voor de

microfoon werkt. Ik was al blij dat ik die groep kon helpen. Nu merken we echter dat het ook in verschillende andere opleidingen gebruikt wordt, zoals in de lerarenopleiding. Ik vind daarom dat ik mijn verantwoordelijkheid moet nemen. Die mensen uit andere opleidingen missen stukken, omdat het boek oorspronkelijk niet voor hen bedoeld was. Mensen uit de lerarenopleiding bijvoorbeeld, die moeten luider leren spreken, zonder in toonhoogte te stijgen. Dat is hun grootste fout; vandaar dat leraren dikwijls stemproblemen krijgen. Ik ga het boek dus bijwerken om aan een breder publiek tegemoet te komen. Ik zou ook graag voor elke dialectgroep specifieke tips en oefeningen uitwerken, maar daar moet ik eerst nog wat onderzoek voor doen. Er komt ook een nieuwe cd. We gaan hem verjongen, met andere voorbeeldjournaals. Het moet leven vind ik, want ik ben die journaals ondertussen ook beu. Het moet frisser. Je leert van een eerste keer; er staan dingen in die ik er nu niet meer in zou zetten of die ik wat anders zou formuleren. Ik heb ook van anderstaligen de vraag gekregen of ik voor hen iets kan doen, maar zo ver wil ik niet gaan, daar zijn andere mensen mee bezig. Mijn doel is om van het nieuwe boek een uitspraak- en intonatiegids te maken voor iedereen, behalve anderstaligen, die zijn stem voor zijn beroep veel gebruikt.

Wat is voor jou een mooie stem?

Een mooie stem is voor mij een stem die aangenaam is om naar te luisteren. Als logopediste vind ik daarbij ook de factor gezondheid belangrijk. Een stem klinkt voor mij alleen maar prettig als ze ook gezond is. Ze mag niet hees, niet schor, niet nasaal of geknepen klinken. Ik erken wel dat een lichtjes hese stem ook iets kan hebben, al gaat dat een beetje tegen mijn beroep in. Een stem die goed klinkt op de radio of de televisie noemen we een radiofonische stem. Zo'n stem is altijd warm en vrij laag. Natuurlijk is niet iedereen van nature met een warme stem gezegend, maar met de juiste oefeningen en techniek kan je wel leren om het timbre van je stem te veranderen. Het gebeurt wel eens dat ik iemand voor me heb, van wie ik denk: hier krijg ik het nooit zo warm dat het aangenaam genoeg is, maar ik durf toch te zeggen dat het in negentig procent van de gevallen wél lukt.

U geeft in uw boek ook tips hoe mensen hun stem kunnen verzorgen.

Dat klopt. Stemhygiëne, zo heet dat, al vind ik stemzorg een betere term. Professioneel spreken is topsport. Je moet je stem zien als een spier en die moet je goed verzorgen. Ik vergelijk het met iemand die veel fietst of tennist, die laat zijn spieren ook regelmatig masseren. Mensen die beroepsmatig veel spreken, raad ik aan om hun stem 's morgens op te warmen door te zoemen. Je maakt dan een paar minuten lang heel zachtjes en ontspannen een *m*-geluid. Ik wil mensen vooral op een positieve manier leren om hun stem te verzorgen. Het zijn vaak eenvoudige tips die ik geef, maar ze werken echt. Een paar voorbeelden: het is heel belangrijk om vóór een presentatie veel water te drinken, zodat je geen droge mond en keel hebt. Om dezelfde reden moet de ruimte waarin je werkt vochtig genoeg zijn. Je kunt je stem ook sparen door goed te articuleren en door ontspannen te praten. Met dergelijke positieve tips wil ik mensen tonen hoe ze hun stem optimaal kunnen verzorgen en benutten.

Journalisten die bij de VRT aan de slag willen, moeten bij hun toelatingsproef een stemtest afleggen. Waarom is dat belangrijk?

De VRT heeft een beleidsovereenkomst met de overheid, waarin staat dat iedereen die presenteert zijn stem en uitspraak moet verzorgen. Journalisten en presentatoren hebben echt een voorbeeldrol. Wie wil slagen voor de stemtest, moet aan drie criteria voldoen. Je moet ten eerste beschikken over een aangename, radiofonische stem. Het zijn geen logopedisten die daarover oordelen. Als je stem wat hees is, maar het testpubliek vindt ze aangenaam, dan zal je toch slagen, wat niet wil zeggen dat ook een kapotte of schorre stem de test zal doorstaan. Een tweede criterium is de uitspraak; die mag niet dialectisch zijn. Een niet geoefend oor mag niet horen uit welke streek je komt. Een microfoonmedewerker moet tot slot ook een intelligente en afwisselende intonatie hebben. Dat staat zo in het taalcharter van Ruud Hendrickx, de taaladviseur van de VRT. De luisteraar of kijker moet horen dat de

nieuwslezer de tekst zelf goed geanalyseerd heeft en goed begrijpt. In mijn boek besteed ik ook veel aandacht aan intonatie. Je moet als journalist leren om enkel die woorden te beklemtonen die belangrijk zijn. Een nieuwslezer mag de tekst ook niet ‘zingen’, maar moet de woorden rustig leren neerzetten, en daar heb je wel wat oefening voor nodig. Natureel klinken voor de microfoon is niet zo eenvoudig als het op het eerste gezicht misschien lijkt.

Je geeft bij de VRT stemtraining aan microfoonmedewerkers. Hoe gebeurt dat concreet?

We werken individueel. Ik krijg vooral mensen met stemproblemen, andere logopedisten houden zich meer bezig met uitspraak of intonatie. Door samen met de medewerker naar een radio- of televisiefragment te luisteren, leg ik uit wat het probleem is, wat er precies aan zijn of haar stemgeluid schort. Daarna geef ik oefeningen, om het spreekgedrag te veranderen. De laatste stap is de transfer, waarbij de cursist de oefeningen in de praktijk toepast. Als het voor televisie is, dan ben ik erbij in de studio, om meteen feedback te geven. Voor radio luister ik meestal thuis en dan geef ik achteraf commentaar. De mensen die ik begeleid, werken meestal al een tijd bij de VRT. Namen noemen doe ik liever niet, want dat hebben ze niet graag.

Is er een verschil in het begeleiden van mensen die voor radio werken of voor televisie?

Nee, de begeleiding is op zich gelijk. Wat ik hun leer, is hetzelfde, maar het medium is natuurlijk licht anders. Op televisie mag de intonatie wat levendiger zijn dan op de radio. Tv-journalisten spreken ook op beelden, dat heet stemacteren. Het verslag van een sportwedstrijd op Sporza bijvoorbeeld mag daarom zeer vief zijn. Een radiojournaal daarentegen is doorgaans zakelijk en sec. Het wordt sneller gelezen en het klinkt ook vlakker, minder melodisch.

Vanwaar is je fascinatie voor de stem gekomen?

Dat is een heel verhaal. Tijdens mijn middelbare studies heb ik verschillende mensen leren kennen met een spraakprobleem, onder wie iemand die zwaar stotterde en iemand die niet meer kon spreken door een auto-ongeval. Ik vond dat heel erg. Het is toch de normaalste zaak van de wereld dat je kunt spreken, dacht ik dan. Ik, die zelf nogal verbaal ben ingesteld, vond het verschrikkelijk dat die normale en intelligente mensen zich niet verbaal konden uitdrukken. Ik denk dat mijn interesse in de logopedie daaruit ontstaan is.

Is je eigen stem veranderd sinds je opleiding logopedie en sinds je werk als stemcoach?

Niet echt. Ik ben wel ouder geworden en dan ligt je stem wat lager. Uiteraard heb ik zelf zeer hard aan mijn uitspraak moeten werken. Gelukkig sprak ik geen dialect. Mijn ouders komen uit Limburg, maar ze zijn met ons naar Antwerpen verhuisd en wilden ons geen Limburgs leren. Als ik gewoon spreek, zonder echt op mijn uitspraak te letten, dan zal je misschien lichte Antwerpse klanken horen, maar zeker geen Limburgse, denk ik. Ik kan door mijn opleiding en werk ook heel goed met mijn stem spelen. Ik kan die bijvoorbeeld zeer radiofonisch, overdreven warm maken.

Welke journalist of presentator heeft volgens jou de mooiste stem?

Dat vind ik zeer moeilijk. Als ik bijvoorbeeld naar de radio luister, dan vind ik bepaalde stemmen goed, omdat ik het programma ook goed vind. Ik ga niet naar iemand luisteren omdat ik de stem mooi vind, dat doe ik niet. Ik probeer thuis de knop wel om te draaien, anders luister je niet meer naar de inhoud en dat zou zonde zijn.

Een n'etje meer of minder? Verleden en toekomst van de tussen-n (2)

DIRK CALUWÉ

In de nieuwe Woordenlijst Nederlandse taal zijn de regels voor de tussen-n, buiten de afschaffing van de uitzonderingsregel voor plantennamen, de zogenaamde paardebloemregel, ongewijzigd gebleven ten opzichte van de editie van 1995. In het vorige nummer heb ik de huidige officiële regeling vergeleken met de regeling van 1954 en de alternatieve regeling die de samenstellers van het Witte boekje in 2006 hebben geformuleerd. In dit nummer vergelijk ik de huidige officiële regeling met de vuistregel die Van Dale voor de tussen-n heeft geformuleerd.

Van Dale 2005 ... en 1995

Meteen na het verschijnen van de nieuwe *Woordenlijst* is in oktober 2005 ook een nieuwe editie van de *Grote Van Dale* verschenen. Die draagt het spellinglogo van de Nederlandse Taalunie, dat aangeeft dat de regels uit de nieuwe *Woordenlijst* toegepast zijn. In de *Van Dale Grote Spellinggids* die bij de luxe-editie van de *Grote Van Dale* zat, en in de afzonderlijk verkochte gids *Van Dale Spelling*, staat dan ook de hoofdregel zoals in de nieuwe *Woordenlijst*. Verrassend is dat *Van Dale* ook een **vuistregel** voor de tussen-n formuleert, die 'in de meeste gevallen meteen een correct resultaat oplevert' (*Van Dale Spelling*, blz. 85):

Het eerste deel van een samenstelling krijgt een vorm die het ook heeft als los woord.

En inderdaad, deze vuistregel werkt in de meeste gevallen feilloos: *hondenhok* (want *honde* bestaat niet), *aardbeienjam* (want *aardbeie* bestaat niet), *groentesoep* (want *groente* bestaat op zich), *weidevogel* (want *weide* bestaat op zich). Alleen als de vorm zonder *-n* als los woord niet voorkomt, schrijven we volgens deze regel een tussen-*n*.

De kracht van deze regel schuilt in zijn eenvoud. Hij is ook op een vormcriterium gebaseerd, maar hij is veel transparanter. De regel gaat uit van de woordbeelden die we in ons mentale lexicon hebben (de enkelvoudsvorm en de meervoudsvorm op *-en*), maar verbindt daar geen andere criteria mee. Of een woord ook een meervoud op *-es* heeft, speelt volgens deze regel geen rol.

Jammer genoeg valt deze vuistregel niet samen met de officiële regel. Er is namelijk één categorie die volgens de officiële regel toch nog een tussen-*n* moet krijgen: woorden die eindigen op een toonloze *lel* en geen meervoud op *-s* hebben. Het gevolg daarvan is dat *Van Dale* uitzonderingsregels moet formuleren om deze groep woorden toch een tussen-*n* te laten krijgen. Daarvoor maakt *Van Dale* een tweedeling op basis van een betekenisonderscheid:

- een vrij grote groep van woorden die eindigen op *-e* en een persoon aanduiden, bv. *ziekenhuis, armenbuurt, blindengeleider*;
- een beperkte groep van zaaknamen die eindigen op *-e* en geen meervoud op *-s* hebben, bv. *zedenles, delicatessenwinkel, eersteklassenpatiënt, getijdencentrale, klassenstrijd, opgavenboek, voorwaardenscheppend*.

De formulering van de vuistregel van *Van Dale* is nieuw, maar de achterliggende visie is dat niet. In 1995 heeft *Van Dale* zich verzet tegen een aantal veranderingen in de spelling. Het gevolg daarvan was dat de woordenboekuitgever een aantal regels hanteerde die anders waren dan in de *Woordenlijst*. Voor de tussen-*n*-regels was die wijziging beperkt tot de bovenstaande groep van zaaknamen. *Van Dale* schreef die in de herspelde editie van de twaalfde uitgave van de *Grote Van Dale* (1995) en de dertiende uitgave (1999) zonder tussen-*n*. De spelling van de persoonsnamen was hetzelfde als in de *Woordenlijst*, maar daarvoor formuleerde *Van Dale* een aparte uitzonderingsregel. Door deze ingrepen was de regel voor woorden op *-e* eenvoudiger (1999, blz. XXVIII):

Eindigt het eerste woorddeel op de letter *-e*, dan schrijft men *-e-*: *bagagedrager, geboortecijfer, gedachtestroom, len-delap, schredeteller, tweefasestructuur, uitgavepost*. Duidt het eerste woorddeel echter een persoon aan en heeft het een meervoud op *-en*, dan schrijft men *-en-*: *amazonen-zit, getuigenverklaring, weduwenpensioen*.

Alternatief ?

De vuistregel van *Van Dale* is de eenvoud zelf. Door twee eenvoudige ingrepen zou deze vuistregel tot een officiële regel kunnen promoveren. Voor de wat grotere groep van *persoonsnamen* die eindigen op *-e*, zou het een vrij ingrijpende wijziging zijn als die volgens de vuistregel gespeld zouden moeten worden. Woordbeel-

den als *armebuurt, dodemis* en *deskundigeverslag* stuiten wellicht op veel weerstand. Bovendien kunnen ze gemakkelijk aanleiding geven tot misverstanden omdat het eerste deel dan ook als een verbogen vorm van het bijvoeglijk naamwoord gelezen kan worden. Voor deze groep is het daarom beter om een uitzonderingsregel te formuleren zoals in de spelling van 1954. Het betekenis criterium ‘persoonsnaam’ kan iedereen gemakkelijk toepassen en onthouden. Als daarnaast de relatief kleine groep van zaaknamen die eindigen op *-e* en geen meervoud op *-s* hebben, volgens de vuistregel gespeld wordt, blijven de basisregels beperkt tot één eenvoudige hoofdregel op grond van de vorm en één eenvoudige uitzonderingsregel op grond van de betekenis.

De meerwaarde van deze vereenvoudiging zou niet gering zijn. Het *vormcriterium* ‘schrijf alleen de vorm zoals die los voorkomt’ sluit aan bij het algemeen geldende gelijkvormigheidsbeginsel in de Nederlandse spelling: we schrijven een woord of woorddeel zo veel mogelijk op dezelfde wijze. Als de beperkte groep met woorden zoals *zedeles, delicatessenwinkel* en *eersteklassepatiënt*, dan geen tussen-*n* krijgt, zou dat geen zware aanslag op onze woordbeelden zijn omdat die groep goed vergelijkbaar is met andere woorden op *-e* die we in samenstellingen nu ook al zonder tussen-*n* spellen (*groentesoep, weidevogel*).

Daarbij komt nog dat de bestaande uitzonderingscategorieën met gevallen als *apekool, apetrots, beresterk* en *Koninginnedag* als uitzondering herkenbaarder worden omdat meteen op basis van de hoofdregel duidelijk is dat ze niet aan het vormcriterium voldoen: *ape, bere* en *Koninginne* bestaan niet op zich. Gevallen met *reuze* als versterkend deel (*reuzeleuk*) zouden zich dan overigens wel volgens de hoofdregel gedragen omdat *reuze* op zich bestaat in de versterkende betekenis ‘heel erg goed, fijn’ (‘Dat vind ik reuze’).

Door opnieuw een uitzonderingsregel voor persoonsnamen in te voeren, zouden we ook de erg exotische uitzonderingscategorie met gevallen als *agentenuniformrokje* en *studentenzwangerschap* kunnen

behandelen zoals andere persoonsnamen. Een extra voordeel van die uitzonderingsregel is dat hij ook op de spelling van de tussenletters in afleidingen betrokken kan worden. Nu bestaat er een uitzonderingsregel die zegt dat afleidingen met het achtervoegsel *-achtig*, *-schap* en *-dom* een tussen-*n* krijgen als ze voldoen aan de hoofdregel voor de tussen-*n* in samenstellingen. Voor zulke afleidingen moet de taalgebruiker dus dezelfde kronkelige redenering volgen als voor samenstellingen. Omdat deze uitzonderingsgroep van oudsher vrijwel beperkt is tot afleidingen van persoonsnamen met het achtervoegsel *-dom*, zou ook de uitzonderingsregel voor persoonsnamen erop toegepast kunnen worden, zonder bruuske wijzigingen in de bestaande woordbeelden. De regel luidt dan: ‘schrijf in afleidingen een tussen-*n* bij de achtervoegsels *-achtig*, *-schap* en *-dom* als het grondwoord een persoonsnaam is’ (*vorstendom*, *vedettendom*). Voor alle andere gevallen passen we dan de nu al geldende regel toe dat er in afleidingen geen tussen-*n* geschreven wordt.

Volgens de vuistregel van *Van Dale* geldt voor afleidingen dus net het omgekeerde als voor samenstellingen. We hoeven bij afleidingen geen rekening te houden met de vraag of het grondwoord als losse vorm voorkomt. Zoals ook de achtervoegsels zelf niet als los woord voorkomen, plaatsen we in afleidingen geen tussenletter *-n-* om het woordbeeld van het grondwoord te laten corresponderen met een los woord.

Slotsom

In de nieuwe *Woordenlijst* is de paardebloemregel afgeschaft en zijn er voor allerlei andere onderdelen van de spelling verfijningen en aanpassingen doorgevoerd. Als er daarvoor ruimte was, kunnen we ons afvragen waarom de hoofdregel voor de tussen-*n* niet vereenvoudigd werd. Als je je eenmaal de vuistregel van *Van Dale* hebt ingeprent, besef je dat de huidige regeling voor de tussen-*n* nodeloos ingewikkeld is. De vuistregel van *Van Dale* is ook

beter te verdedigen dan het alternatief van het *Witte boekje*. Door de herinvoering van het meervoud als betekenis criterium en de invoering van het vrijheids criterium wordt in de regeling van het *Witte boekje* de vormvariatie groter, en daardoor ook de verwarring bij taalgebruikers.

Het is erg twijfelachtig of een alternatieve regeling voor de tussen-*n* in 2015 een kans maakt in de volgende tienjaarlijkse update van de officiële spelling. Na de huidige spellingheisa zal er een grote vrees bestaan om hoe dan ook iets te veranderen. In dat geval is er een kans gemist om iets wat in 1995 beter had gekund bij te sturen. De transparantie van een regel is immers nog altijd het sterkste middel voor ieder van ons om hem systematisch en met gemak te willen en te kunnen toepassen.

Dirk Caluwé is hoofd van de Taaltelefoon, de taaladviesdienst van de Vlaamse overheid.

e-mail: dirk.caluwe@dar.vlaanderen.be

Dossier

Hoe krijg je ze mee? Creatieve interne communicatie bij de VDAB

AGNES HENDRICKX

Bedrijven geven veel geld uit om klanten te overtuigen: uitgekiende reclameboodschappen, marketingstrategieën, getrouwheidsprogramma's, enz. Mensen nieuwsgierig maken, hen persoonlijk aanspreken om het verschil te maken. Zo hopen ze klanten te binden en winst te maken. Maar, hoe krijg je je eigen medewerkers mee binnen de organisatie? Het antwoord is eenvoudig: met creatieve interne communicatie.

De basisprincipes van communicatie in het algemeen gelden ook voor de interne communicatie. Zo zijn er een zender en een ontvanger en zijn er verschillende vormen en werkterreinen. Eigen medewerkers zijn klanten van de communicatiedienst. Via een goede interne communicatie kunnen directie en management laten zien dat ze hun medewerkers belangrijk vinden. Daarom is het belangrijk om bij het ontwerp van communicatieacties naar de medewerkers dezelfde principes toe te passen als naar externe klanten.

In deze bijdrage illustreren we bepaalde aspecten van de interne communicatie bij de VDAB, de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding.

Afhankelijk van het gebruikte communicatiekanaal in het interne communicatieproces is bij de VDAB de rol van de communicatiedienst sterk verschillend. Dit kan gaan van totale verantwoordelijkheid (bijlage loonstrook, e-nieuwsbrief) over coördinatie (intranet)

tot faciliteren (opleidingsnamiddag). Met de interne communicatie willen we bij de VDAB betrokkenheid creëren of mensen in beweging krijgen, een draagvlak bieden voor beleidsthema's of verbondenheid (merkidentiteit) met de VDAB.

De opdracht van de communicatiedienst bestaat erin om de interne communicatie te helpen:

- Adviseren en stroomlijnen: vb. Hoe verkrijgen we een draagvlak voor het beleid of de verandering? Hoe communiceren we de herstructurering naar het personeel?
- Ondersteunen: Het vertalen van informatie in boodschappen. Het verspreiden van die boodschappen, het delen van kennis. Het voorstellen van de beste kanalenmix om de boodschap te verspreiden: bijlage bij de loonstrook, intranet, e-nieuwsbrief, e-mail, affiche, folder.
- Opvolgen: Is het gewenste resultaat behaald?

Voorwaarden voor interne communicatie

1. Betrokkenheid van het management

Bij de interne programma's is een rol weggelegd voor het top- en middle management. Het management kan, samen met de dienst interne communicatie, niet alleen bepalen wat de gewenste resultaten zijn, maar ook hoe die gehaald moeten worden en welke motivatie daarbij hoort, waar mensen warm voor lopen en welke waarden ze moeten hanteren.

2. Inhoud van de boodschap

De boodschap en de taal waarin de boodschap wordt gecommuniceerd moeten afgestemd zijn op de doelgroep. De boodschap moet toegankelijk zijn voor zowel het kantine- en poetspersoneel als het management. Er wordt gekozen voor een positieve, niet te zware insteek. De acties moeten steeds verrassen en concreet genoeg zijn om het verband met het dagelijks functioneren van de VDAB duidelijk te maken.

3. Kanalen

We stellen ons steeds dezelfde vragen. Welk communicatiemiddel? Wanneer? Hoe, wie en aan wie wordt de informatie doorgegeven? We maken zoveel mogelijk gebruik van de bestaande middelen (loonstrookbijlage, intranet, e-mail, e-nieuwsbrief) en communicatiemomenten (directeursvergadering, stafvergadering, beleidsteam).

4. Herhalen

De boodschap moet blijvend zijn. Daarom herhalen we op regelmatige tijdstippen belangrijke informatie.

5. Wees creatief!

Uit de praktijk blijkt maar al te vaak dat opgedane kennis snel wegebt en medewerkers binnen enkele weken terugvallen in hun oude patroon. Daarom besteden we bij de VDAB extra aandacht aan creatieve interne communicatie, een combinatie van communicatiekanalen, interactieve elementen en waar mogelijk een funfactor.

6. Iedereen

Interne communicatie is een opdracht voor iedereen. Elk personeelslid is op zijn beurt verantwoordelijk voor de interne communicatie van zijn eigen acties.

Voorbeelden

1. Echte mensen

Bij het kiezen van een beeld voor onze folders naar werkgevers,

werknemers en werkzoekenden gebruiken we echte, alledaagse mensen, waarmee de doelgroepen van de VDAB zich willen en kunnen identificeren. Zo proberen we de herkenbaarheid te vergroten. Deze huisstijl trekken we door naar de interne communicatie. Voor onze affiches en folders doen we een beroep op het eigen personeel.

De deelnemers van de Kyoto-campagne kregen bijvoorbeeld een eigen affiche. De hulpkok van onze kantine poseerde voor de affiche van de kantine.

2. Chokotoff-actie

De VDAB behaalde als eerste overheidsinstelling het milieucertificaat ISO-14001. Alle VDAB'ers werden aangespoord om milieuvriendelijk te werken. Er werd een communicatieplan opgesteld, waarbij telkens drie maanden rond een bepaald thema wordt gewerkt. Voor het thema energie werden verschillende acties gevoerd.

We startten met een interview met de energicoördinator via de loonstrookbijlage en het intranet. We vertelden o.a. dat de favoriete snoep van onze energicoördinator chokotoffs waren. Iedere dag kregen de medewerkers tips om het sluipverbruik in de VDAB-gebouwen te verlagen.

Het thema werd afgesloten met een ludieke actie: 'de Chokotoff-actie'.

Bij de Chokotoff-actie wordt gefocust op het individuele gedrag van de medewerkers om aan te tonen dat ook zij het verschil kunnen maken in een grote organisatie. De medewerkers die in de loop van de maand oktober hun pc-scherm en/of hun bureaulamp

na hun dagtaak uitzetten kregen een chokotoff met bijbehorend kaartje op hun bureau.

Deze Chokotoff-actie werd 's avonds op een onverwacht moment uitgevoerd.

De volgende maand werd op de loonstrookbijlage een berichtje geplaatst:

Chokotoff-actie bij de VDAB: een succes

Heb jij vorige maand je chokotoff al gekregen? Proficiat! Dan ben jij een zuinige energieverbruiker.

Nog niets gemerkt? Zorg dan steeds dat je pc-scherm en je bureaulamp uitgeschakeld zijn als je het werk verlaat.

Deze ludieke actie had succes: na twee maanden werd de actie herhaald. We hebben meer chokotoffs kunnen uitdelen! Heel wat personeelsleden bleven verder praten over de Chokotoff-actie. Ze vroegen zich af waarom de een een chokotoff kreeg en de ander niet. Via een ludieke omweg kregen we de gewenste gedragsverandering van het personeel, zonder ooit een gebiedende toon te moeten gebruiken.

VDAB goes electronic

Via een e-nieuwsbrief kunnen alle VDAB'ers vier keer per jaar kennismaken met een actueel thema bij de VDAB. Milieu, de huisstijl, campagnes rond 50+, coaching en teamwerking werden o.a. met dit medium toegelicht.

De VDAB bepaalt de inhoud van de nieuwsbrief, met telkens een interactief spel. De foto's en de links naar andere websites verlopen via de server van een hosting firma. Zo vermijdt VDAB dat de server overbelast raakt.

Superhandig is de teller: op elk moment van de dag kan je nagaan hoeveel mensen de e-nieuwsbrief hebben gelezen, wanneer en op

welke links het meest wordt doorgeklikt. Zo stelden we vast dat de interactieve spelletjes het meest werden aangeklikt en dat dit de teaser bleek om de e-nieuwsbrief te lezen.

De e-nieuwsbrief over onze nieuwe huisstijl bevatte een kleuren-test, waarbij je zelf je kleurentype en kleurenkaart kon vaststellen. Op deze manier werd extra aandacht gewekt voor de kleuren die we in onze huisstijl per doelgroep gebruiken.

Baas komt persoonlijk uitleggen waar hij naartoe wil

De personeelsleden van de VDAB kregen een e-mailbericht van de gedelegeerd bestuurder Fons Leroy, waarin hun werd gevraagd om tien minuten de tijd voor hem te nemen. Om toegang te krijgen tot het bericht op het intranet werd eerst een login en telefoonnummer gevraagd. Wat ze daarna te zien kregen was een videoboodschap van Fons Leroy. Hierin spreekt hij de VDAB-medewerkers aan, en legt de prioriteiten en krachtlijnen voor de volgende drie jaar uit. Wanneer Leroy zijn gsm neemt, krijgt de medewerker die heeft ingelogd telefoon. Deze neemt op en hoort een boodschap van de 'grote baas': 'Bedankt dat je even de tijd hebt genomen om naar mij te luisteren. Je kan mijn boodschap nog eens nalezen op het intranet'.

Dit telefoontje was de 'trigger' om opnieuw naar het filmpje te kijken en te luisteren. Extra aandacht werd gegenereerd naar de eerder moeilijke communicatieboodschap.

Agnes Hendrickx is verantwoordelijk voor de interne communicatie bij de VDAB.

e-mail: Agnes.Hendrickx@vdab.be

Te boek

Elf talen in één woordenboek

NATALIE HULSEN

Toegegeven, wie de dag van vandaag meerdere talen spreekt, heeft een voetje of streepje voor. We leven immers in een wereld waarin we steeds vaker met meer talen worden geconfronteerd. Met het *Elftalig Woordenboek. Praktische woordenschat in 11 talen* speelt Van Dale daar handig op in. Die elf talen beschouwt Van Dale als 'belangrijke Europese talen': Nederlands, Duits, Engels, Frans, Hongaars, Italiaans, Pools, Portugees, Spaans, Tsjechisch en Zweeds.

U vraagt zich misschien af hoe men elf talen in één woordenboek krijgt? Of beter: 28 000 trefwoorden en 280 000 vertalingen? Het resultaat is in elk geval erg overzichtelijk, dankzij een gebruiksvriendelijk matrixstelsel. Het boek is namelijk ingedeeld in twaalf kolommen. De eerste kolom vermeldt – in alfabetische rangschikking – alle opgenomen woorden uit alle talen. Zo staat het Nederlandse 'kever' voor het Hongaarse 'kevés' ('weinig'). De vertaling van het betrokken woord voor elk van de talen is te vinden in de andere elf kolommen. De grammaticale informatie beperkt zich tot het vermelden van het geslacht bij zelfstandige naamwoorden uit slechts enkele talen, zoals het Nederlands, het Duits en het Frans, en het aangeven van een meervoudsvorm (bv. applausisements m/pl/).

Ook nog handig is het overzicht achteraan in het naslagwerk, met een lijst van telwoorden, de dagen van de week en de maanden van het jaar in alle elf talen.

Het woordenboek beperkt zich duidelijk tot de basiswoordenschat. 28 000 trefwoorden verdeeld over elf talen betekent immers slechts iets meer dan 2500 woorden per taal. Dat het basiswoordenschat is, blijkt ook uit het feit dat niet altijd alle betekenissen worden opgenomen. Zo krijgt het woord 'bron' als Engelse vertaling 'fountain', terwijl de figuurlijke betekenis – 'oorsprong' ('source') – niet vermeld wordt. De

vraag is wat de keuze voor het opnemen van de ene of de andere betekenis precies bepaald heeft. Het woord 'gang' krijgt bijvoorbeeld wel vier ingangen in het woordenboek, met vier Franse vertalingen ('vestibule', 'entrée', 'plat', 'couloir').

Het *Elftalig Woordenboek* is een handig hulpmiddel voor mensen die vaak in een internationale context werken. Zelfs voor iedereen die thuis plots geconfronteerd wordt met een woord in een van deze elf vreemde talen. Als u bovendien een ietwat moeilijker vertaalprobleempje op een specifiek vakgebied hebt, kunt u ook een beroep doen op vier aanvullende woordenboeken. In de reeks van elftalige woordenboeken verscheen afgelopen zomer ook *Van Dale Elftalig Woordenboek - Business* (termen uit de zakelijke wereld), *Computer* (computer- en internettermen), *Medisch* (termen uit de medische en farmaceutische wereld) en *Techniek* (termen uit de wereld van de moderne techniek).

Van Dale Elftalig Woordenboek. Praktische woordenschat in 11 talen: Nederlands, Engels, Duits, Frans, Spaans, Italiaans, Portugees, Zweeds, Pools, Tsjechisch, Hongaars, Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 2007, ISBN 978-90-6648-028-5, 1136 blz., 39,95 euro.

Van Dale Elftalig Woordenboek - Business woordenschat in 11 talen, Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 2007, ISBN 978-90-6648-034-6, 1136 blz., 59,95 euro.

Van Dale Elftalig Woordenboek - Technische woordenschat in 11 talen, Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 2007, ISBN 978-90-6648-032-2, 1136 blz., 59,95 euro.

Van Dale Elftalig Woordenboek - Medische woordenschat in 11 talen, Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 2007, ISBN 978-90-6648-031-5, 1136 blz., 59,95 euro.

Van Dale Elftalig Woordenboek - Computer woordenschat in 11 talen, Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 2007, ISBN 978-90-6648-033-9, 1136 blz., 59,95 euro.

Nieuwe aanpak in overheidscommunicatie

MARIANNE BOONE

De afgelopen jaren hebben bepaalde Nederlandse overheids campagnes zwaar onder vuur gelegen. Het effect ervan was in een aantal gevallen zo mager dat uiteindelijk een aantal beleidsverantwoordelijken geen of nauwelijks nog meetbare doelstellingen voor een campagne wilden vastleggen.

'Heeft overheidscommunicatie dan geen zin meer?', vroeg een aantal mensen zich af. Toch wel, het is zaak om de communicatie juist aan te pakken en de juiste verwachtingen te creëren.

Met *Nieuwe aanpak in overheidscommunicatie* willen Bert Pol, Christine Swankhuisen en Peter van Vende-loo inzicht geven in de basisprincipes van gedragsbeïnvloeding door communicatie. Het gaat dan niet om ondersteunende communicatie (naast het inzetten van middelen als dwang, straffen, voorbeeldgedrag), maar om communicatie als zelfstandig middel om kennis, houding of gedrag te veranderen. De effecten van zo'n verandering zijn meestal duurzaam.

Een volledige bespreking van dit werk kan niet binnen deze rubriek. Ik haal in eerste instantie die items eruit die meteen relevant zijn voor de dagelijkse praktijk van de communicatieadviseur.

De afrekening

Voor de auteurs hun inzichten geven, ontcrachten ze eerst een aantal hardnekkige mythes over communicatie.

Mythe 1: massamediale campagnes leiden tot gedragsverandering

Massamediale campagnes zijn zelden of nooit in staat gedrag te veranderen.

Mythe 2: sterke argumenten overtuigen en leiden tot verandering van houding en gedrag

Overtuiging door argumenten is alleen onder zeer strikte condities kansrijk.

Mythe 3: massamedia zijn geschikt voor kennisoverdracht op de hele bevolking

Effectieve kennisoverdracht via massamedia is zeer beperkt bij lager opgeleiden.

Mythe 4: met gekochte mediaruimte kun je een onderwerp op de agenda zetten

Vooral redactionele aandacht zorgt voor agendasetting; de invloed van gekochte mediaruimte (reclame) lijkt een illusie.

Mythe 5: informatie- en inspraakbijeenkomsten zijn effectieve manieren om burgers te betrekken

Groepsprocessen tijdens bijeenkomsten zorgen makkelijk voor escalatie en belemmeren democratische besluitvorming.

Mythe 6: keuze voor massamediale campagne komt tot stand op basis van kennis over effectiviteit

Te veel kapiteins op hetzelfde schip bij de ontwikkeling van overheids campagnes: opportunistische motieven worden belangrijker dan de effectiviteit van de campagne.

Straffe uitspraken, maar hoe beïnvloed je kennis, houding en gedrag dan wel door communicatie?

Hoe moet het dan wel ?

Blijkbaar is het niet zo makkelijk om via grootse campagnes je communicatieve doel, namelijk kennisoverdracht, verandering van houding of gedragsverandering, te bereiken.

Als je gedrag bijvoorbeeld via communicatie wilt beïnvloeden, moet je eerst dat gedrag gaan analyseren.

Gedrag komt niet - zoals lang gedacht - tot stand via de lineaire modellen van kennis – begrip – aanvaarding (informatieverwerkingstheorie van McGuire) of via het AIDA-model (attention, interest, desire, action). Aandacht krijgen blijkt niet zo eenvoudig. Bovendien leidt verandering van kennis niet noodzakelijk tot een verandering van houding en een verandering van houding hoeft niet te leiden tot een verandering van gedrag.

Als alternatief voor de trits kennis - begrip - aanvaarding geven de auteurs een andere benadering, die gebaseerd is op twee informatieverwerkingsmodellen uit de jaren 80: het Elaboration Likelihood Model (ELM) van Petty en Cacioppo en het Heuristic Systematic Model (HSM) van Eagly en Chaiken. Die modellen voorspellen hoe informatie verwerkt zal worden en welke invloed dat op houding en gedrag zal hebben, rekening houdend met onder meer persoonlijkheids-, bron- en boodschapvariabelen.

Grondige of oppervlakkige informatieverwerking

Informatie kan grosso modo op 3 manieren verwerkt worden: grondig, oppervlakkig of niet.

Een grondige verwerking verloopt als volgt. Als de doelgroep sterk betrokken is bij het onderwerp, is ze gemotiveerd om informatie te verwerken. Belangrijk is verder dat de doelgroep in staat is om de informatie te verwerken en ook gelegenheid heeft om die informatie te verwerken (niet gestoord of afgeleid wordt door andere dingen). Als de doelgroep een hoge 'need of cognition' heeft, is de kans groot dat ze de informatie verwerkt.

Het effect daarvan op houding en gedrag is mogelijk door internerisatie van argumenten. Hoe kun je als communicator invloed uitoefenen? Dat kan door sterke argumenten te gebruiken die feitelijk controleerbaar zijn én door een vormgeving in te zetten

die de lezer ondersteunt. Creatieve vondsten hebben een averechts effect.

Niet ieder onderwerp kan rekenen op een grondige verwerking. Bij een oppervlakkige verwerking is er een lage betrokkenheid. Er is een geringe motivatie om de informatie te verwerken. Soms is er geen gelegenheid om informatie te verwerken. Oppervlakkige informatieverwerking kan invloed op de houding hebben.

Sterk werk

Aan de hand van resultaten van wetenschappelijk onderzoek laten de auteurs zien waarom bepaalde benaderingen kansrijk zijn en andere niet. De benaderingen worden getoetst in bestaande cases en campagnes: het gaat niet om uit de lucht gegrepen voorbeelden.

De behandelde basisprincipes van beïnvloeding gelden trouwens niet alleen voor de communicatie van overheidsorganisaties, maar ook voor andere organisaties en voor communicatie binnen organisaties. Een aantal inzichten uit dit werk zijn perfect toepasbaar in het dagelijkse werk van de verantwoordelijke voor de interne communicatie.

Wat maakt dit boek vernieuwend? Een aantal gangbare opvattingen over communicatie en over het inzetten van middelen en het benutten van kanalen worden ontkracht. Leuk is dat er alternatieven aangeboden worden, die gebaseerd zijn op of voortvloeien uit wetenschappelijk onderzoek, voornamelijk uit de sociale psychologie.

Het ultieme kookboek? Nee hoor: je vindt er geen kant-en-klare recepten. Wel word je gegidst via allerlei denktrajecten die je moet doorlopen voor je met een communicatieve interventie begint.

Bert Pol, Christine Swankhuisen en Peter van Vendeloo, *Nieuwe aanpak in overheidscommunicatie. Mythen, misverstanden en mogelijkheden*. Bussum: Coutinho, 2007, ISBN 978 90 6283 485 3, 167 blz., 18,50 euro.

Te boek

Scheldwoordenboek

FILIP DEVOS

Als lexicograaf is Marc De Coster geen onbekende in de neerlandistiek. Eerder verschenen van hem het *Wielwoordenboek* (1989), het *Woordenboek van jargon en slang* (1992), het *Woordenboek van populaire uitdrukkingen, clichés, kreten en slogans* (1998, herwerkt 2002), het *Woordenboek van neologismen* (1999) en het *Woordenboek van eufemismen en politiek correct taalgebruik* (2001). Aan die rij voegde hij onlangs het *Groot scheldwoordenboek. Van apenkot tot zweeftee* toe.

‘Het is onbegonnen werk’, aldus de auteur, ‘om een complete verzameling van schimpwoorden uit Vlaanderen en Nederland in papieren vorm uit te brengen.’ De Coster moest dus selecteren en hij liet achterwege: historische scheldwoorden, locofaulismen of scheldwoorden voor inwoners van steden en gemeenten, gelegenheidsscheldwoorden, eendagsvliegen en dialectwoorden. Het *Scheldwoordenboek* bevat uiteindelijk ruim 2500 voorbeelden, en dat is ‘een kleine selectie uit een gigantisch aanbod’. Anders dan subjectief te werk gaan kon de auteur niet: ‘We zijn ontzettend creatieve taalgebruikers wanneer het op schelden, schimpen en spotten aankomt’. De Coster wil in zijn woordenboek die woordenschat gewoon inventariseren ‘zonder enige vorm van censuur toe te passen: de mens in al zijn lelijkheid’. Zoals Van Sterkenburg dat onlangs ook deed met vloeken. Wie wil weten wat een *eddy*, een *kuikenbuik*, een *patattencoureur*, een *pekelteef*, een *plork* of een *puinhoer* precies is – allemaal woorden die niet in de laatste *Van Dale* staan – heeft daar nu een uitstekend instrument voor.

De lemma’s zijn alfabetisch gerangschikt en bevatten maximaal:

- een karakterisering van register/geografie/temporalisering (‘jeugdtaal’, ‘vulgair’, ‘racistisch’, ‘Bargoens’, ‘in Vlaanderen’, ‘soldaten- en studententaal’, ‘onder Vlaamse taxichauffeurs’, ‘destijds in Ned.-Indië’, ‘reeds in de zestiende eeuw’);
- een definitie met sporadisch een verwijzing naar andere werken waarin het woord vermeld wordt (bijvoorbeeld Kuitenbrouwer) en/of een verwijzing naar het ontstaan van een term (‘ontleend aan de Bijbel’, ‘bedacht door een cabaretier’, ‘leenvertaling uit het Frans’, enz.);

- een of meer synoniemen of vergelijkbare uitdrukkingen (soms in andere talen, zoals *afgereden fiets* en Eng. *townbike*);

- een citaat met bronvermelding.

De lemma’s zijn dus niet opgebouwd volgens het naamgevingsmotief. Wat dat laatste punt betreft, biedt dit woordenboek dan ook veel ruimte voor verder onderzoek. Op basis van welk benoemingsmotief maken we scheldwoorden? Waarom verwijzen we naar een lang, mager persoon met woorden als *asperge*, *vlaggenmast*, *lantarenpaal*, *aangeklede kapstok*, *verlengsnoer*, *zwickzwak* of *tante Sidonie*? Of naar een roodharige met woorden als *rooie biet*, *rooie, rosse, vuurtoren*, *achterlicht* of *stoplicht*?

En wat benoemen we precies (een karaktertrek, een fysieke opvallendheid, seksuele geaardheid, enz.)? Wat staat model in de benoeming (dieren als *aap*, *beo*, *buffel*, *ezel* of *geit*; groenten en fruit als *asperge* of *banaan*; een kledingstuk als *bruinhemd* of een lichaamsdeel als *flapoor*)?

En in welke vorm verschijnen scheldwoorden? Naast substantieven (*kieken*) vinden we vaak afkortingen (*hippo*), combinaties van adjectieven en substantieven (*geile bok*, *grijze muis*), samenstellingen (*salonsocialist*; *videoot*), afleidingen (*gatlikker*, *horecaffer*, *meeloper*) en samentrekkingen (*hoernalist*).

De Coster heeft een rijkelijk gedocumenteerd en geïllustreerd scheldwoordenboek samengesteld dat vele wegen opent voor verder onderzoek. Intussen kunnen we genieten van een toch wel vermakelijk aspect van onze taal, en van de vele leuke verhaaltjes en anekdotes die De Coster ons voorschotellet, over *dom blondje* en Marilyn Monroe bijvoorbeeld, over de (Gentse) *flikken*, over het *hoerenzoon* van Johan Cruijff of het *makak* in de makakkendans.

Marc De Coster, *Groot scheldwoordenboek. Van apenkot tot zweeftee*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2007, ISBN 978 90 02 22286 3, 443 blz., 19,95 euro.

Een woord om te kokhalzen

HUGO BROUCKAERT

Ik heb de Nederlandse taal lief, laat dat duidelijk zijn. Ze kan me echter ook mateloos ergeren. Daarvoor is het woord *kok* verantwoordelijk.

Wie heeft het ooit in zijn hoofd gehaald om iemand die kookt een kok te noemen? Heet iemand die rookt een rok? Neen toch! En wie stookt, is dat een stok? Ik heb altijd geweten dat zo iemand een stoker is. En het is toch ook bakker en wever en verkoper. De *-er*, zo heb ik althans op school geleerd, is het achtervoegsel waarmee van werkwoordelijke stammen mannelijke persoonsnamen worden gevormd die betekenen: iemand die de door het grondwoord bedoelde handeling verricht. Nomina agentis dus. En het staat ook zo in Van Dale. Het moet dus *koker* zijn en niet *kok*.

Etymologen zullen voor kok wel een uitleg hebben, *coquus* in het Latijn of zoiets, maar wat heeft de gemiddelde taalconsument aan dat soort overwegingen? Moeten we daarom alle logica overboord gooien? De Fransen steunen ook op Latijn en Grieks. Wij zeggen *driehoek*, *vierhoek* en *vijshoek*. Voor hen is het *triangle*, *quadrilataire* en *pentagone*. Zijn ze daar zoveel gelukkiger mee? Arme Fransen die dat domweg uit het hoofd moeten leren.

En dan dat meervoud: *koks!!!* Het zijn toch ook geen *boks*, *roks* en *soks*? Dat is meer Engels dan Nederlands. Bovendien, nu ik me toch aan het opwinden ben, doet het woord *kok* me denken aan *stafylokok* en *streptokok*, ook al woorden die roet in het eten gooien.

Kortom, een kok is voor mij iemand die in een groezelige keuken staat te morsen, met tussen de lippen een zelfgerolde sigaret met een veel te lange aspunt die op elk ogenblik in de *sauce hollandaise* kan vallen, terwijl

ik me in de aanpalende eetzaal zit te ergeren omdat ik geen sigaartje mag opsteken op straffe van maatschappelijke uitsluiting. Van die dingen word ik van woede zo paars als de regering die dergelijke maatregelen heeft durven decreteren.

Aangezien ik zelf over een niet onaardig horecabuikje beschik, meen ik recht van spreken te hebben. Als we in de wereld culinair op peil willen blijven, moet het *koker* worden. Voor wie nog niet overtuigd is: er kunnen met *koker* samenstellingen worden gevormd die gastronomische verfijningen in de taal kunnen overbrengen. Gevormd? Welneen, die woorden bestaan al in het Nederlands. Energie verspillen aan het zoeken naar nieuwe woorden is dus niet nodig.

Een specialist in gestoomd voedsel is een stoomkoker en eiergerechten worden bereid door de eierkoker. Wie voor de grote baas kookt, is een patroonkoker. Spiesjes worden aangeboden door een naaldkoker. Ook voor een aantal Engelse termen hebben we Nederlandse woorden. Voor *fast food* zorgt de snelkoker en *junk food* komt van de afvalkoker. De aanvoerkoker doet de *catering*.

Het keukenpersoneel krijgt dank zij die *-er* trouwens een eigen gezicht en de daarbij passende waardigheid. Ik zie ze zo voor me: de wakkere blikopener, de gulle zoutstrooier, de enigszins vleierige stroopsmeerder, de stoere deegroller, de koele diepvriezer en niet te vergeten de algemeen Belgisch-Nederlandse slazwierder, een zoveel plastischer beroep dan de klinische slacentrifuge uit het Noorden. Vergeten we vooral de onvolprezen eierdooier niet, want zeg nu zelf: wat is smakelijker dan een door een vakman op professionele wijze gedooierd eitje?

En nog iets: de bovengenoemde kerel met zijn aspunt wordt dan ontmaskerd als een banale sigarettenkoker.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Hoe heet een inwoner van...

1. Lesotho
 - a) Lesothiër
 - b) Lesothees
 - c) Lesothaan
2. Grenada
 - a) Grenadaan
 - b) Grenadiaan
 - c) Grenadier
3. Faeröer
 - a) Faeröerder
 - b) Faeröerer
 - c) Faeröeriër
4. Martinique
 - a) Martiniquaan
 - b) Martinikaan
 - c) Martiniker

II. Schrijf u wel of geen hoofdletter?

1. a) x-benen
b) X-benen
2. a) freudiaans
b) Freudiaans
3. a) alzheimeronderzoek
b) Alzheimeronderzoek
4. a) boeddhabeeld
b) Boeddhabeeld
5. a) kreeftskeerkring
b) Kreeftskeerkring

III. Wat betekenen de onderstaande woorden?

1. hebefrenie
 - a) verlangzaming van het psychische tempo
 - b) zwakzinnigheid
 - c) puberteitspsychose
2. loetafoon
 - a) een oud type filmprojector
 - b) zeer grote harmonica
 - c) hoorntje gebruikt door hardhorenden
3. datsja
 - a) buitenverblijf van Russische welgestelden
 - b) heilige oorlog van de moslims tegen de ongelovigen
 - c) cactus uit Mexico met eetbare sappige vruchten

4. orognosie

- a) het ontbreken van het vermogen om gezichten te herkennen
- b) gebergtekunde
- c) wetenschap die de toestand van de vaste aardkorst beschrijft

IV. Rijg de woorden aan elkaar

1. voor.....	3.licht
post	vet
keuken.....	roet
2.scherm	4. kleed.....
breed.....	element
houder	huis.....

V. Welk woord is niet correct gespeld?

1. a) havo'er
b) btw-tarief
c) cd'tje
2. a) rijstebrij
b) savooienkool
c) bakkebaard
3. a) zwartwitfotografie
b) links-extremist
c) doe-het-zelver
4. a) ik heb gehouset
b) ik heb gedoucht
c) ik heb gebrowst

VI. Welk woord wordt hier omschreven?

1. wantrouwend
 - a) ombrageus
 - b) adipeus
 - c) glanduleus
2. Zuid-Amerikaanse boktor met fraaie kleuren
 - a) bonttor
 - b) tapijtbok
 - c) kleurdwerg

OPLOSSINGEN

- I. 1c / 2b / 3a / 4b
II. 1b / 2a / 3a / 4b / 5b
III. 1c / 2a / 3a / 4b
IV. 1. deurs / 2. beeld / 3. kaars / 4. stijl
V. 1a / 2b / 3a / 4c
VI. 1a / 2b